

Matrimoni i família en el llegat de sant Joan Pau II

Miguel Ángel Ortiz¹

“En aquest servei al Poble de Déu, sant Joan Pau II va ser el Papa de la família. Ell mateix, una vegada, va dir que així li hauria agradat ser recordat, com el Papa de la família.”² Aquestes paraules del Papa Francesc conviden a aprofundir en el llegat d’aquest gran Papa sobre la família. En aquestes pàgines, necessàriament breus, s’hi assenyalen alguns aspectes del llegat que en un cert sentit il·lumina tot el pontificat de Joan Pau II. En aquest article revisem textos significatius de Joan Pau II, i també ens fem ressò d’encertats comentaris del magisteri d’aquest Papa sant sobre la família.

El Papa de la família. Així va anomenar Francesc a sant Joan Pau II, de manera que expressava el sentiment de molts fidels que van ser testimonis del paper centralíssim que va ocupar la família en el magisteri i l’activitat pastoral del Papa Wojtyła. Certament aquest no és un element exclusiu del magisteri de Joan Pau II, però podem dir que la família ha ocupat un lloc nuclear de la seva missió pastoral. Sens dubte, entre les causes de l’atenció que Joan Pau II ha dedicat a la família s’hi troba la greu crisi que travessa la institució familiar, descrita així pel Papa Francesc en el primer document del seu pontificat: “La família travessa una crisi cultural profunda, com totes les comunitats i vincles socials. En el cas de la família, la fragilitat dels vincles es torna especialment greu perquè es tracta de la cèl·lula bàsica de la societat, el lloc on s’apren a conèixer en la diferència i a pertànyer als altres, i on els pares transmeten la fe als fills.”³

Un llegat viu

Potser la primera característica de la rica i voluminosa herència doctrinal de sant Joan Pau II és que es tracta d’un llegat viu. Quan es complien vint-i-cinc anys de la fundació de l’Institut Joan Pau II per als estudis sobre el matrimoni i la família, Benet XVI va rebre en audiència els professors i alumnes de l’Institut, que havien organitzat un congrés amb el títol significatiu de “L’herència de Joan Pau II sobre el matrimoni i la família: estimar l’amor humà”. En el seu discurs,⁴ Benet va subratllar que els seus interlocutors en aquella ocasió eren una manifestació tangible de la preocupació de sant Joan Pau II per la família: “sou els destinataris i els continuadors de la visió que va constituir un dels eixos de la seva missió i de les seves reflexions: el pla

de Déu sobre el matrimoni i la família. Aquesta herència no és simplement un conjunt de doctrines o d'idees; és sobretot una ensenyança dotada d'una lluminosa unitat sobre el sentit de l'amor humà i de la vida”.

El llegat al qual es refereix Benet XVI va més enllà de l'abundantíssim cos doctrinal i les nombroses iniciatives a favor de la família: el Sínode dels Bisbes dedicat a la pastoral familiar, les catequesis, les Jornades Mundials de les Famílies, les trobades, les intervencions en fòrums internacionals... El llegat enfonsa l'arrel en la mateixa biografia de Karol Wojtyła. La seva experiència com a sacerdot, professor de filosofia i bisbe —i fins i tot la mateixa vivència de la prematura pèrdua dels seus familiars més propers—, la seva vida de relacions i amistats, la seva obra filosòfica i poètica, il·lustren l'extraordinària atenció que Karol Wojtyła va posar en l'amor humà, el matrimoni i la família.⁵

Joan Pau II va entendre que la vida de l'Església bateja en les famílies; el futur evangelitzador depèn en gran manera de la realització de la vocació al do de si mateix, on cadascú es reconeix a la llum del misteri de Crist. Aquesta convicció va arrelar ben aviat en la seva ànima, com recordava el 1994: “Aquesta vocació a l'amor és, de manera natural, l'element més íntimament unit als joves. Com a sacerdot, me'n vaig adonar molt aviat. Sentia una crida interior en aquesta direcció. Cal preparar els joves per al matrimoni, cal ensenyar-los l'amor. L'amor no és res que s'apregui i, tanmateix, no hi ha res que calgui ensenyar més! Essent encara un jove sacerdot vaig aprendre a estimar l'amor humà. Aquest és un dels temes fonamentals sobre els quals vaig centrar el meu sacerdoci, el meu ministeri des del púlpit, en el confessional, i també a través de la paraula escrita. Si s'estima l'amor humà, neix també la viva necessitat de dedicar totes les forces a la recerca d'un «amor formós».”⁶

En el text que acabem de transcriure, Karol Wojtyła recorda amb una força enorme: “Vaig aprendre a estimar l'amor humà.” Aquestes paraules concentren en un cert sentit el llegat de Joan Pau II arran del matrimoni i la família.⁷ Des del començament del seu pontificat, el matrimoni i la família van ésser al centre de l'atenció pastoral del Papa. De fet, les qüestions relatives al matrimoni i la família van ésser presents de manera notable a l'activitat del Papa en els primers mesos del seu pontificat.

Un Sínode sobre la missió de la família cristiana al món

D'una banda, va decidir que el primer Sínode dels Bisbes del seu pontificat estigués centrat en la “Missió de la família cristiana al món contemporani” el 1980. És significativa una coincidència, ja que també

Francesc va voler que la primera assemblea sinodal del seu pontificat tractés d'“Els desafiaments pastorals de la família en el context de l'evangelització” el 2014.

Adreçant-se a la plenària del Consell de la Secretaria del Sínode, al febrer de 1980, Joan Pau II, a més de mostrar “tot l'interès que el Papa porta a aquest Sínode, i les grans esperances que hi posa per a l'Església”, subratllava “alguns aspectes que em semblen particularment importants”.⁸ En primer lloc, la inseparabilitat entre matrimoni i família: “i aquí cal arribar fins al sentit profund del matrimoni, que és l'aliança i l'amor; aliança i amor entre dues persones: home i dona, signe de l'aliança entre Crist i la seva Església, amor arrelat en la vida trinitària”. En segon lloc, el caràcter “institucional” de la família, entès no tant en el sentit que té el seu lloc i les seves funcions en la societat i en l'Església i que ha de gaudir de garanties jurídiques per al compliment dels seus deures com “en el sentit que en si mateix transcendeix la voluntat dels individus, els projectes espontanis de les parelles, i les decisions dels organismes socials i governamentals”, ja que el matrimoni és “una sàvia institució del Creador per realitzar en la humanitat el seu disseny d'amor”. És a dir, i aquí radica el cor de la intuïció del Papa, hi ha un disseny original que transcendeix els esposos i revela l'amor trinitari.

D'altra banda, assenyalava la necessitat de “prestar una atenció particular a la *preparació* per a l'amor i el matrimoni, que és també necessàriament una preparació a la vida en família i a les responsabilitats familiars”, una qüestió que considera “un punt cabdal de la pastoral”. Tot seguit assenyalava el paper dels sacerdots i els laics per a l'apostolat familiar i conclouïa subratllant “la sol·licitud pastoral que requereixen els *casos difícils*: el de les llars que coneixen la separació; el dels divorciats i tornats a casar civilment, que, encara que no poden accedir plenament a la vida sacramental, han de ser acompanyats en les seves necessitats espirituals i l'apostolat que els és possible; el cas dels vidus i vídues; el cas de persones soles que tenen a càrrec seu nens, etc.”.

Una abundantíssima catequesi sobre l'amor humà. La “veritat del principi”

Les qüestions apuntades per Joan Pau II van ser objecte d'estudi en l'assemblea sinodal i posteriorment van ser afrontades en l'exhortació apostòlica *Familiaris consortio* i en el llarg cicle de catequesi que abraça de 1979 a 1984.⁹ En un cert sentit tota la catequesi —i encara tot el magisteri de Wojtyła en aquesta matèria— és una variació sobre un sol tema: la “veritat del principi” o —en altres paraules— “l'amor humà en el pla diví”.¹⁰ En la primera d'aquestes al·locucions (el 5 de setembre de

1979), al·ludeix als preparatius de l'assemblea sinodal i dona la clau d'interpretació de tot el seu magisteri sobre el matrimoni i la família: “El tema del Sínode, «De muneribus familiæ christianæ (Missió de la família cristiana)», concentra la nostra atenció sobre aquesta comunitat de vida humana i cristiana, que des del principi és fonamental. Precisament d'aquesta expressió, «des del principi», se serveix el Senyor Jesús en el col·loqui sobre el matrimoni, referit en l'Evangeli de Sant Mateu i en el de Sant Marc. Volem preguntar-nos què significa aquesta paraula «principi».”¹¹

La qüestió antropològica

Certament, les consideracions abordades en les catequesis —que responen en gran manera a les reflexions dutes a terme per Wojtyła com a arquebisbe de Cracòvia— no se circumscriuen al tema d'estudi del Sínode; més aviat serveixen per oferir una clau de lectura i de reflexió que presenta les profundes arrels de les quals sorgeixen el matrimoni i la família. Aquestes arrels es troben en la visió de l'home que integra totes les dimensions de l'actuar humà com a ésser personal, especialment la dimensió corporeosexual. Com exposa magistralment el cardenal Caffarra, potser el millor intèrpret del llegat que ara ens ocupa,¹² Joan Pau II tracta de la “qüestió matrimonial” i de la “qüestió antropològica” anant de la persona humana al matrimoni-família i viceversa, del matrimoni-família a la persona humana. Es tracta d'una doble via, *fundativa* —la naturalesa de la persona funda el matrimoni— i *reveladora*, ja que el matrimoni i la família revelen la veritat de la persona. La convicció que l'amor conjugal està estretament lligat a l'ésser de la persona, cridada radicalment a l'amor, al do de si mateix, il·lumina el pensament de Joan Pau II fins al punt que, com fa notar Caffarra, una vegada el Papa va revelar que havia escrit la seva obra filosòfica fonamental *Persona i acte* per demostrar la veritat i la *practicabilitat* de tot el que havia escrit en la seva obra *Amor i responsabilitat*, sobre l'amor humà.¹³ L'amor sponsal és expressió privilegiada d'aquella vocació original a l'amor i en conseqüència el matrimoni està arrelat en la naturalesa humana, de manera que les exigències i característiques del matrimoni (la indissolubilitat, la paternitat responsable, per exemple) s'expliquen cabdalment a la llum de la grandesa i la dignitat de la persona entesa en la seva més íntima veritat.

D'altra banda, la doctrina de Joan Pau II respecte al matrimoni i la família acull en plena continuïtat la visió present en el magisteri de l'Església,¹⁴ i alhora afronta qüestions que es presenten amb uns matisos nous (per exemple, la de la procreació artificial o la pastoral amb els divorciats tornats a casar civilment). El plantejament de Joan Pau II

permet donar resposta als nous desafiaments, precisament perquè no presenta una visió de l'home i del matrimoni desencarnada ni separada de l'esdevenir històric, sinó empeltada en la història de la salvació, de la persona creada en Crist, caiguda i redimida per participar de la vida divina. La relació que manté el matrimoni amb el misteri esponsal de Crist fa que se li reconegui una sacramentalitat originària. Joan Pau II presenta la veritat originària com a “sagrament primordial de la creació”: “La comunió d'amor entre Déu i els homes, contingut fonamental de la Revelació i de l'experiència de fe d'Israel, troba una expressió significativa en l'aliança esponsal que s'estableix entre l'home i la dona. Per això, la paraula central de la Revelació, «Déu estima el seu poble», és pronunciada a través de les paraules vives i concretes amb què l'home i la dona es declaren amor conjugal. El seu vincle d'amor esdevé imatge i símbol de l'Aliança que uneix Déu amb el seu poble.”¹⁵

L'elevació a sacrament i la sanació de la duresa del cor

En la doctrina de Joan Pau II, tant el matrimoni del principi com el de la redempció són signes de l'amor de Crist cap als homes: abans de Crist, com a anunci i figura del sacrament; després de la seva vinguda, com a realització d'aquesta unió. Per això, tot matrimoni participa necessàriament (fins i tot quan no sigui sacrament en sentit estricte) del pla creacional i salvífic volgut per Déu: com a matrimonial (no sols com a sacrament de la Nova Llei), la unió conjugal té una significació sacramental precisa. Les paraules de Gèn. 2,24 (“Per això l'home [...] s'unirà a la seva dona, i des d'aquest moment formen una sola carn”) constitueixen el matrimoni com a part integrant i, en un cert sentit central, del “sacrament de la creació” o “sacrament primordial”, per tal com es tracta d'una realitat que ja existeix en l'economia de la creació com a signe del misteri que es realitza en la redempció.

La relació entre l'ordre natural i el sobrenatural, clàssic en la doctrina cristiana sobre el matrimoni, és presentada per Joan Pau II afirmant, d'una banda, la unitat de l'economia salvífica i, de l'altra, que la cristianització del matrimoni no és una cosa extrínseca a la vida i l'experiència conjugals, sinó que constitueix la seva plena realització. En opinió de Caffarra, aquí rau el tema central i la pedra angular de tot el magisteri de Joan Pau II, ja que només en el misteri del Verb encarnat l'home es coneix i es realitza plenament.¹⁶ L'elevació sobrenatural de la sacramentalitat natural del matrimoni assumeix un caràcter redemptor, sana el matrimoni natural alliberant-lo de la duresa del cor. I la manera com sana Crist és precisament tornant a donar a l'home la capacitat d'estimar, permetent que el llenguatge del cos expressi l'autodonació de la persona.

L'home i la família, via de l'Església

Al començament del seu pontificat, en l'encíclica *Redemptor hominis*, Joan Pau II havia assenyalat l'home com a “via de l'Església”.¹⁷ Uns anys més tard, adreçant una *Carta a les famílies*, va especificar que “entre els nombrosos camins, la família és el primer i el més important. És un camí comú, malgrat que és particular, únic i irreplicable, com irreplicable és tot home; un camí del qual no pot allunyar-se l'ésser humà. En efecte, ell ve al món al si d'una família, per la qual cosa es pot dir que li deu el fet mateix d'existir com a home”. El misteri diví de l'encarnació del Verb es troba, doncs, en estreta relació amb la família humana. El Fill de Déu amb l'Encarnació s'uneix a tot home, a tota família, no només a la de Natzaret. “En aquest sentit, tant l'home com la família constitueixen «el camí de l'Església».”¹⁸

La Carta ajuda a repensar la família, amb llums i ombres, al centre mateix de la “Civilització de l’amor” que està cridada a instaurar-se en la mesura que es recuperi la veritat sobre l’home. El gran desafiament és antropològic i de redescobriments de la veritat present en el llenguatge de l’amor que expressa el do de si mateix. És la “història de l’amor formós” que comença a l’Anunciació, però que es pot dir que és incoada amb la primera parella humana, Adam i Eva, i es fa present en totes les històries de donació conjugal. Només així té sentit l’existència humana: “Per al racionalisme és impensable que Déu sigui el Redemptor, i menys que sigui «l’Espòs», font originària i única de l’amor esponsal humà. El racionalisme interpreta la creació i el significat de l’existència humana de manera radicalment diversa; però si l’home perd la perspectiva d’un Déu que l’estima i, mitjançant Crist, el crida a viure en ell i amb ell; si a la família no se li dona la possibilitat de participar en el «gran misteri», què queda sinó la sola *dimensió temporal de la vida*? Queda la vida temporal com a terreny de lluita per l’existència, de recerca delerosa del guany, l’econòmica sobretot.”¹⁹

La consideració de la família com a via de l’Església reclama en primer lloc reconèixer la fondària de la crisi que travessa, que és principalment una crisi del concepte de veritat. En el passat, la proposta cristiana sobre el matrimoni i la família no observava dificultats d’acceptació sinó més aviat d’aplicació en el pla pràctic: s’acceptava la veritat i la bellesa de les exigències familiars encara que podien considerar-se difícils de viure a la pràctica. No es discutia la profunda veritat (de la indissolubilitat, per exemple), sinó la possibilitat de posar-la en pràctica. Avui, en canvi, ja no es qüestiona la possibilitat real de viure la veritat del matrimoni, sinó la mateixa veritat de la institució matrimonial i familiar com a tal. Amb el resultat que l’edifici ha sofert una deconstrucció: se’n conserven peces —termes com *conjuge, do de si mateix, paternitat-filiació*— privades d’un significat veritable. Les pedres amb què s’havia construït l’edifici són ara termes equívocs o buits de contingut, conseqüència de la desconfiança arran de la capacitat de conèixer l’essència d’aquestes realitats espirituals, i encara que existeixi aquesta essència: “l’edifici del matrimoni no s’ha destruït, s’ha deconstruït, desmuntat peça per peça. Al final tenim les peces però ja no existeix l’edifici”.²⁰

Família, sé què ets!

La solució que Joan Pau II proposa per superar aquests reptes és precisament el redescobriments de l’Evangeli del matrimoni i la família. Així conclou l’exhortació *Familiaris consortio*: “Correspon també als cristians el deure d’anunciar amb alegria i convicció la «bona nova» sobre la família, que té una absoluta necessitat d’escoltar sempre de nou

i d'entendre cada vegada més bé les paraules autèntiques que li revelen la identitat, els recursos interiors, la importància de la seva missió en la Ciutat dels homes i en la de Déu. L'Església coneix el camí pel qual la família pot arribar al fons de la seva veritat més íntima.”²¹

No es tracta simplement de reiterar les exigències morals que han estat malmeses. Cal més aviat facilitar que l'home i la dona experimentin una trobada amb Crist. D'aquí la necessitat de tornar una vegada i una altra a proposar la “rellevància antropològica” de l'evangelització, ja que només Crist sap veritablement què hi ha al cor de l'home i de quina manera pot assolir la plenitud. En conseqüència, es presenta també una urgència educativa, que en el nostre cas consisteix en una preparació eficaç per al do de si mateix, tant en la família com en la comunitat eclesial.

D'aquesta manera, l'home es troba a si mateix, redescobreix la bellesa de la veritat del principi, la família pot recompondre's i ser la via de l'Església, tot responnent a la invitació que li adreça el Papa que va aprendre a estimar l'amor humà: “Família, sé què ets!”²²

---

¹ Professor de Dret Matrimonial Canònic, Universitat Pontifícia de la Santa Creu, Roma.

² Francesc, *Homília en la canonització de san Juan Pablo II y san Juan XXIII* (27 d'abril de 2014). *Acta Apostolicæ Sedis* 106 (2014), p. 360.

³ Francesc, ex. ap. *Evangelii gaudium* (24 de novembre de 2013). *Acta Apostolicæ Sedis* 105 (2013), p. 1048, n. 66.

⁴ Benet XVI, “Discurso di sua santità benedetto XVI in occasione del XXV anniversario dalla fondazione del Pontificio Istituto Giovanni Paolo II per studi su matrimonio e famiglia” (11 de maig de 2006). *Insegnamenti di Benedetto XVI*, II/1 (2006), p. 577-580.

⁵ L. Melina, “El legado de Juan Pablo II sobre matrimonio y familia”. *Alpha Omega* 11 (2008), p. 179-190.

⁶ Joan Pau II, *Cruzando el umbral de la esperanza*, entrevista concedida a V. Messori. Barcelona, 1994, p. 132.

⁷ Aquest va ser el títol significatiu que es va donar al Congrés commemoratiu dels vint-i-cinc anys de l'Institut Joan Pau II. L. Melina-S. Grygiel (cur.), *Amare l'amore umano. L'eredità di Giovanni Paolo II sul matrimonio e la famiglia*. Siena, 2007.

⁸ Joan Pau II, *Discurso a la Plenaria del Consejo de la Secretaría General del Sínodo de los Obispos*, 23 de febrer de 1980.

⁹ Joan Pau II, *Uomo e donna lo creò. Catechesi sull'amore umano*. Ciutat del Vaticà, 1985; Joan Pau II, *Hombre y mujer los creó. Catequesis sobre el amor humano*. Madrid, 1985.

¹⁰ Així s'expressa en la darrera catequesi sobre la matèria: “El conjunt de les catequesis que componen aquest volum pot figurar sota el títol de «L'amor humà

en el pla diví» o, amb més precisió, «La redempció del cos i la sacramentalitat del matrimoni» (Joan Pau II, Catequesi del 28 de novembre de 1984).

¹¹ Joan Pau II, Catequesi del 5 de setembre de 1979.

¹² Faig meu el plantejament de C. Caffarra, “Prefazione” a *Familia, via Ecclesiae. Il Magistero di Papa Wojtyla sul matrimonio e la famiglia*. Siena: G. Grandis, 2006, p. 7-16.

¹³ C. Caffarra, “Prefazione”, p. 8.

¹⁴ Una cosa similar es pot dir del magisteri de Francesc. Es pot recordar el que ell mateix va escriure en l'exhortació apostòlica *Evangelii gaudium*, arran de la manera de transmetre el missatge cristià: així com totes les virtuts s'han de viure de manera harmònica, també “cada veritat es comprèn millor si es posa en relació amb l'harmoniosa totalitat del missatge cristià, i en aquest context totes les veritats tenen la seva importància i s'il·luminen les unes a les altres”. Dit d'una altra manera, no cal repetir contínuament el que constitueix la doctrina comuna: el fet que un principi o una doctrina no s'afirmi explícitament no vol dir que es pretengui negar-la (Francesc, ex. ap. *Evangelii gaudium*, n. 39).

¹⁵ Joan Pau II, ex. ap. *Familiaris consortio* (22 de novembre de 1981). *Acta Apostolicae Sedis* 74 (1982) 93, n. 12.

¹⁶ Concili Vaticà II, Const. past. *Gaudium et spes* 22; C. Caffarra, “Prefazione”, p. 11.

¹⁷ Joan Pau II, enc. *Redemptor hominis* (4 de març de 1979). *Acta Apostolicae Sedis* 71 (1979) 285, n. 14.

¹⁸ Joan Pau II, *Carta a las familias* (2 de febrer de 1994). *Acta Apostolicae Sedis* 86 (1994) 868, n. 2.

¹⁹ Joan Pau II, *Carta a las familias*, n. 19.

²⁰ C. Caffarra, “Fede e cultura di fronte al matrimonio”, a: H. Franceschi (ed.), *Matrimonio e famiglia. La questione antropologica*. Roma, 2015, p. 22.

²¹ Joan Pau II, ex. ap. *Familiaris consortio*, n. 86.

²² Joan Pau II, ex. ap. *Familiaris consortio*, n. 17.